

CUPRINS

Vol. I

<i>Cuvânt-înainte</i>	9
<i>Argument</i>	11
Capitolul I. Tipografiile din Țările Române în secolul al XVIII-lea. Generalități	13
I.1. <i>Evoluția cărții de la manuscris la tipar</i>	13
I.2. <i>Tipografiile din Țara Românească</i>	19
I.2.1. <i>Tipografia de la Târgoviște</i>	19
I.2.2. <i>Tipografia Mitropoliei din București</i>	21
I.2.3. <i>Tipografia Domnească de la București</i>	22
I.2.4. <i>Tipografia de la Mănăstirea Tuturor Sfinților</i>	23
I.2.5. <i>Tipografia de la Mănăstirea Sfântul Sava</i>	24
I.2.6. <i>Tipografia grecească (1767-1769)</i>	26
I.2.7. <i>Tiparul românesc în Orientul creștin</i>	26
I.2.8. <i>Tipografia de la Mănăstirea Snagov</i>	29
I.2.9. <i>Tipografia Episcopiei Râmnicului</i>	30
I.2.10. <i>Tipografia Episcopiei Buzăului</i>	35
I.3. <i>Tipografiile din Moldova</i>	36
I.3.1. <i>Tipografia Mitropoliei din Iași</i>	36
I.3.2. <i>Tipografia Domnească din Iași</i>	38
I.3.3. <i>Tipografia Sfântului Mormânt de la Mănăstirile Cetățuia și Sfântul Sava</i>	39
I.3.4. <i>Tipografia Episcopiei din Rădăuți</i>	41
I.4. <i>Tipografiile din Transilvania</i>	41
I.4.1. <i>Particularități</i>	41
I.4.2. <i>Tipografia românească de la Sibiu</i>	42
I.4.3. <i>Tipografia Mitropoliei de la Bălgrad (Alba Iulia) și din orașul Cluj</i>	43
I.4.4. <i>Tipografia de la Blaj</i>	44
I.5. <i>Lucrări tipărite în afara teritoriilor celor trei Principate Române</i>	45
I.5.1. <i>Integrarea în cultura europeană</i>	46
I.5.2. <i>Dinamica producției de carte în secolul al XVIII-lea</i>	46
I.5.3. <i>Patronii și tematica aparițiilor tipografice</i>	47
I.5.4. <i>Cărți apărute în afara teritoriilor Principatelor</i>	48

Capitolul II. Motive, ornamente, reprezentări în cărțile apărute în Țara Românească	49
II.1. <i>Centrul tipografic Târgoviște</i>	49
II.2. <i>Centrul tipografic București</i>	71
II.3. <i>Centrul tipografic Snagov</i>	304
II.4. <i>Centrul tipografic Buzău</i>	311
II.5. <i>Centrul tipografic Râmnic</i>	368

CUVÂNT-ÎNAINTE

Teza de doctorat a doamnei Oana Lucia Dimitriu, *Ilustrația cărții românești vechi din secolul al XVIII-lea în colecția Bibliotecii Academiei Române*. Gravura reprezintă o contribuție masivă și decisivă la cunoașterea decorației de carte, mai mult, a dinamicii cărții — mai ales a celei liturgice — într-un secol crucial al premodernității noastre.

Evoluția xilogravurii — formula tehnică uzitată în tiparnițele românești, gravura în metal aparținând, cu mici excepții, importului — este urmărită în cinci capitole și opt anexe care, cu o precizie ce trebuie salutăată, consemnează semnăturile gravurilor, foile de titlu, frontispiciile și subspiciile, letrinele cărților vechi. Aș adăuga lista centrelor tipografice cu zăbovirea asupra fiecărui exemplar cu indicația autorului, a titlului, a anului apariției, a numelor de tipografi, ilustratori, corectori, traducători și, firește, ale patronilor culturali. Centrelor românești li se adaugă cele de peste hotare existente prin patronaj brâncovenesc sau al unor principii fanarioți în Orient — la Alep (cu tiparul arab de la Snagov), la Tiflis, la Ierusalim, la Moscopole, prin tipărirea unor cărți de renume — ale Mavrocordaților și ale lui Cantemir (Londra, Paris, Hamburg) și printr-o continuitate față de epoca precedentă (Veneția, Viena, Buda, Liov).

În cercetarea sa autoarea a consultat 400 de exemplare din patrimoniul Bibliotecii Academiei Române, întocmind un catalog pe cât de util, pe atât de așteptat, cu 295 de gravuri cu foi de titlu, 730 de frontispicii și subspicii, 305 letrine, 141 gravuri de steme.

Mai trebuie spus că autoarea, în demersul său științific, se află pe linia tradiției cărturărești ce trebuie amintită: Ion Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, Dragoș Morărescu, Cornel Tatai Baltă, Doru Bădără, Policarp Chițulescu, Ioana Feodorov.

Observațiile sale sunt prețioase, făcute în legătură cu dinamica tiparului, care cunoaște o creștere exponențială într-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, mai ales cele privitoare la un anume specific provincial, cu o Țară Românească a tradiției și o Moldovă a suflului occidental (mărturisesc aici o satisfacție personală, căci un domeniu de care nu m-am ocupat vine să confirme ipoteza mea privitoare la căile divergente ale premodernității românești).

Un aspect interesant al studiului de față este schițarea unui grup cosmopolit de artiști-tipografi de la Antim Ivireanu din Georgia, la ruso-polonezul Mihail Strilbițki, de la Ioan de Efes și Mitrofan Gregoras din Dodona la Ioanichie Bacov, acestor note cosmopolite adăugându-i-se exoticele cărți karamanlidica (în turcă cu caractere grecești).

Cărțile religioase, arme ale ortodoxiei împotriva prozelitismului catolic și a pericolului islamic, sunt numeroase în cazul Munteniei și Olteniei, la București, Buzău, Snagov, Râmnic — unde, să nu uităm, un Chesarie în corespondență cu un negustor sibian cerea *Enciclopedia* — și tot aici, pentru *Istoria patriarhilor Ierusalimului* apărută în 1715, în tipografia lui Stoica Iacovici la București, s-a obținut portretul elaborat și foarte baroc al autorului, patriarhul Dosithei Notara, gravat în metal de un meșter occidental, portret menționat ca atare în corespondența lui Hrisant Notara cu Mitrofan Gregoras.

Moldova, mai deschisă Apusului, cu cele 22 de cărți laice, are un artist precum Mihail Strilbițki — beneficiar al unui Decret imperial rusesc pentru tipografia de la Dubăsari (ajunsă după 1800 la Mănăstirea Neamțului), și are carte ilustrată după tipic apusean în tiparnița Moldovei din Iași, precum *Magna Charta von Galizien*, la 1790, cu naive peisaje de temple și apeducte, după cum are și primul ziar din spațiul românesc, la 1790, *Courier de Moldavie*, aflat într-o colecție din Moscova, precum și încercări pline de finețe cu gravuri în metal la Episcopia din Rădăuți.

În chip firesc, pe aceeași linie occidentalizantă, s-a aflat decorația de carte din Transilvania — unde importul de carte din țările române este interzis —, și unde avem centrul de carte de la Sibiu cu tipografiile pentru români ale lui Petru Bart tipograful neuniților, Hochmeister, cu peisaje la 1795, în

Înștiințarea Societății filozofești din Ardeal, cu reprezentări zoomorfe legate de fabulele lui Esop, cu gravurile din 1797 la Matastasio, cu cărțile de cult în care iconografia catolică este prezentă (cu reprezentarea lui Dumnezeu Tatăl la 1790); un alt centru, acela de la Blaj, din mănăstirea greco-catolică Sfânta Treime, avea meșteri precum Vlaicu, care lucrează la 1751 ilustrația unui *Ceaslov* cu modele germane din Renaștere.

Complexă și completă, excelent informată, nelăsând nici o zonă a subiectului neinvestigată, fiind o contribuție de seamă la cunoașterea patrimoniului nostru livresc, teza de doctorat a Oanei Lucia Dimitriu își așteaptă publicarea.

Acad. Răzvan Theodorescu

ARGUMENT

Creșterea exponențială a producției de carte din secolul al XVIII-lea, comparativ cu precedentele secole, ca și dezvoltarea graficii de carte, folosirea pe scară largă a gravurii în lemn, răspândirea centrelor unde se tipăresc cărți, apariția de noi centre de cultură, creșterea recunoașterii și aprecierii sociale a tipografilor și gravurilor, exprimată prin accesul lor la ierarhia Bisericii, determină întocmirea unei lucrări de analiză a cărților și a gravurii de carte, recunoscută ca artă de sinteză, care să cuprindă realizările din acest secol.

Tematica studiului se bazează pe cercetarea izvoarelor primare, al fondului de carte românească veche și al celui de documente istorice aflate în Biblioteca Academiei Române, precum și pe lucrările fundamentale de istoriografie apărute în acest domeniu semnate de Nicolae Iorga, George Oprescu, Răzvan Theodorescu, Cornel Tatai-Baltă, Marius Porumb și ale altor autori.

Bibliografia existentă m-a determinat să întreprind o cercetare care să aibă ca rezultat un catalog cuprinzător al lucrărilor apărute în perioada 1701–1800, privit din punct de vedere istoric și cronologic în cele trei Țări Române.

Tema propusă are ca scop prezentarea amănunțită a ilustrației fondului de carte veche românească din patrimoniul Bibliotecii Academiei Române din secolul al XVIII-lea și are un caracter interdisciplinar, implicând domenii, precum istorie, religie, istoria culturii și artele plastice (tehnica gravurii). Fondul păstrat în cadrul Cabinetului de Manuscrise Carte-rară este unic și are un caracter de referință universal.

În capitolul I al lucrării intitulat *Tipografiile din Țările Române în secolul al XVIII-lea. Generalități* am prezentat evoluția în timp a apariției tiparului și a cărților în Țările Române, a centrelor tipografice și a tipografiilor, a operelor realizate în cadrul lor.

Am analizat din punct de vedere statistic dinamica producției de carte acest din secol, urmărind evidențierea patronilor și a tematicii producției tipografice.

Am prezentat în detaliu lista cărților, a domnitorilor, a mitropoliților și a celor care au realizat efectiv cărțile, și anume, tipografi, gravori, zețari, traducători, corectori și editori.

Am realizat o prezentare succintă a centrelor tipografice din cele trei Țări Române în secolul al XVIII-lea, în scopul reliefării din acest punct de vedere a felului în care se dezvoltă la noi tipărirea cărții laice și bisericești, precum și a ilustrațiilor prezente în cadrul volumelor.

Am urmărit influența schimbărilor sociale și politice asupra temelor iconografice alese.

Am studiat fiecare carte tipărită în parte, pentru a identifica foile de titlu, stemele, icoanele, xilogravurile laice, frontispiciile, subspiciile și letrinele, pe care le-am reprodus digital, prin scanarea și prelucrarea imaginilor.

Ulterior identificării lor am trecut la analiza și descrierea fiecărei imagini obținute, rezultatele fiind materializate în capitolele II, III și IV, *Motive, ornamente și prezentări*, care conțin prezentarea imaginilor și sunt realizate prin redarea și descrierea xilogravurilor din cărțile apărute în secolul al XVIII-lea, aflate în colecțiile Bibliotecii Academiei Române, având ca obiective analiza tematicilor, a artiștilor gravori și a acoperirii teritoriale, din punct de vedere tematic, comparativ și simbolistic.

S-au avut în vedere tematici diferite, în principal religioase, acoperind majoritatea centrelor tipografice existente în cele trei principate.

În anexele tezei de doctorat au fost prezentate gravurile, subliniind diversitatea, dar și asemănările tematice dintre ele, foile de titlu, stemele, frontispiciile, subspiciile și letrinele.

O anexă este dedicată semnăturilor artiștilor gravori, care urmărește modificarea în timp a modului de a semna operele, în vederea facilitării atribuirii lor mai exacte.

Am urmărit reliefarea canonului iconografic, dar și evoluția în timp a reprezentărilor grafice, evidențierea frecvenței folosirii anumitor modele prin notarea cărților în care acestea apar.

În cadrul lucrării, am descris detaliile imaginilor analizate și a ornamentelor folosite de ilustratori. Am transliterat sau tradus un număr reprezentativ de foi de titlu și dedicații regăsite pe pagina cuprinzând stemele domnitorilor, păstrând exprimările din epocă pentru reliefaarea patronilor lucrării, a tipografilor și a gravurilor, a localității și anului de apariție a cărților.

În catalogul care urmează sunt prezentate cărțile în ordine cronologică, ordine regăsită în *Bibliografia românească veche*, lucrare fundamentală pentru acest domeniu întocmită de Ioan Bianu și Nerva Hodoș, grupate teritorial pe centrele tipografice unde au fost realizate.

Catalogul este structurat pe cele trei Provinci Românești în ordinea: Țara Românească, Moldova și Transilvania. În cadrul acestei structuri prezentarea este făcută pe centre tipografice cronologic, ordine regăsită și în Anexa 1 care prezintă grupate pe țări și centre fiecare carte din fondul Academiei cu menționarea domnitorilor, mitropoliților, tipografilor, gravurilor ș.a.

În anexele cu imagini am prezentat pe categorii tematice: semnături, xilogravuri, foi de titlu, steme, frontispicii, subspicii și letrine, în ordinea cronologică a apariției cărților, indiferent de țară sau centru tipografic, identificarea fiind făcută după cota B.A.R. din *Bibliografia românească veche*.

Considerată artă minoră, ilustrația cărții a căpătat o recunoaștere din partea marilor istorici și critici români, aceștia considerând cartea drept operă de artă¹.

Rezultatul cercetării va constitui un instrument util cercetărilor istoriei artei, bibliografilor, tuturor persoanelor care doresc să facă cunoștință cu o latură a culturii și artei românești, concretizându-se într-un catalog al ilustrațiilor fondului de carte românească din secolul al XVIII-lea.

La finalul lucrării, am menționat concluziile reieșite din cercetările întreprinse.

¹ Barbu Theodorescu, *Prefață* în Nicolae Iorga, *Scrieri despre artă*, București: Editura Meridiane, 1968, p. 16.